

Ральф Дутлі

Швейцарський лірик, есеїст і перекладач, народився 1954 року. Вивчав романістику і русистику в університетах Цюриха й Парижа. Широкий читацький загал знає його як видавця, упорядника і перекладача десятитомного повного видання Осипа Мандельштама німецькою. Автор біографії Мандельштама «Вік мій, звір мій». У 1985 році захистив дисертацію про творчість Мандельштама. 14 років прожив у Франції, зараз живе в Німеччині, у Гайдельберзі. Побував в Україні як учасник IV поетичного фестивалю Meridian Czernowitz. Тільки нещодавно взявся писати і значні за обсягом прозові художні твори. Перший його об'ємний твір, виданий у 2013 році роман «Остання подорож Сутіна», публіка сприйняла захоплено. За фіктивно-біографічний роман про Сутіна Ральфа Дутлі було відзначено в 2014 році Дюс-сельдорфською літературною премією. У 2015 році з'явився друком його наступний роман «Коханці з Мантуї».

Не завжди ситуацію вирішував вогонь. Ще частіше то були удари ножем, сліпе шматування доти, поки не зникали кольорові нарости на полотні. Стерти їх зі світу. Ритуал ножа чи ритуал ножиць був рвучкішим, менш контрольованим. Всадити лезо вниз, в самому низу праворуч і тягнути його засліплено через полотно в лівий верхній кут, аж до підрамника, а тоді ще раз, і ще раз, поки нічого вже неможливо було розгледіти. Поки клапті полотна не висли додолу, як закривавлені бинти з розпоротих животів. Ні-ні, не задоволення, цього не було ніколи. Нічого, крім глухого смутку й порожнечі. У вогняному ж ритуалі містилося більше розлюченого тріумфу: вишарпнути полотна, вчепитися в підрамники, пожбурити їх у камін, у якому вогонь погано горить, зате заповнює весь простір димом, нарешті спалахи, коли язики полум'я добираються до фарби. Ніхто інший не знищив стільки картин, як він, ніхто.

ISBN 978-617-614-178-5

Ральф Дутлі

Sautina

Остання СУТІНА
подорож

Остання
подорож СУТІНА

Ральф Дутлі

Хаїм Сутін (1893-1943)

Художник-експресіоніст білорусько-єврейського походження, більшу частину життя прожив у Франції. Народився в багатодітній єврейській родині і від дитячих літ мав єдину пристрасть – малювання. Після коротких періодів навчання в художніх школах Мінська і Вільнюса подався у двадцятилітньому віці до Парижа, де перші роки жив у мистецькій колонії «Булик». Там він міцно потоваришував з Амедео Модільяні, який за короткий період їхньої дружби встиг намалювати декілька портретів Сутіна. У Парижі Сутін – постійний відвідувач Лувру, куди ходить вчитися у великих майстрів: Рембрандта, Курбе, Шардена. Життя у злиднях закінчується завдяки американському мільйонерові Барнзу, який взявся скуповувати десятки картин Сутіна і запровадив в американських мистецьких колах достоту моду на Сутіна. Вже в 1929 році про Хаїма Сутіна з'являється перша мистецтвознавча монографія. Після смерті Модільяні Сутін одержимий бажанням зафіксувати на полотні смерть – звідси безліч натюрмортів зі справді мертвою натурою: оселедці, фазани, обпатрані кури, оббіловані зайці, бичачі туші. Саме одне із зображень бичачої туші продали в 2015 році на аукціоні Крісті за рекордну для цього художника ціну – понад 28 мільйонів доларів. Прославився Сутін і своїми неспокійними пейзажами та портретами, насамперед дитячими. Сутін, дитинство і юність якого минули в постійному голоді, мучився від виразки шлунка, яка і стала для нього в роки німецької окупації Франції смертельним вироком. Операція запізнилася. За деякими спогадами, на цвинтарі Монпарнас над його труною стояла одна людина – Пабло Пікассо.

Bibliothek der deutschsprachigen Literatur
Бібліотека німецькомовної літератури

Меридіан серця
Meridian des Herzens

RALPH DUTLI

**SOUTINES LETZTE
FAHRT**

Roman

Ins Ukrainische übersetzt von *Khrystyna Nazarkevych*

Czernowitz
2017

РАЛЬФ ДУТЛІ

ОСТАННЯ ПОДОРОЖ
СУТІНА

Роман

З німецької переклала *Христина Назаркевич*

Чернівці
2017

ББК 84(4Шва)16-8Дутлі-44
Д 79

Дутлі, Ральф

Остання подорож Сутіна. Роман / Ральф Дутлі ; переклад з німецької Христини Назаркевич. – Чернівці : Книги – XXI, 2017. – 272 с.

ISBN 978-617-614-178-5

Ральф Дутлі написав біографію одного з найпотужніших художників-експресіоністів першої половини XX століття Хаїма Сутіна, ретельно опираючись на скріплені спогади сучасників. Де документальних свідчень забракло, приходила на допомогу емпатія автора.

Роман «Остання подорож Сутіна» – напрочуд поетична і зворушлива розповідь про невиситимий творчий голод, золоту паризьку богему 1920-х років, дружбу з Модільяні і кохання до двох жінок, а також про найвищу ціну, яку доведеться заплатити за непереборне бажання малювати.

ББК 84(4Шва)16-8Дутлі-44

У дизайні обкладинки використано фрагмент картини Хаїма Сутіна «Букет червоних гладіолусів» та фрагмент фотографії Рожі Андре.

swiss arts council
prohelvetia

Книгу видано за підтримки
швейцарської культурної
фундації Pro Helvetia.

Жодну частину з цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва.

Перекладено за виданням: Ralph Dutli. Soutines letzte Fahrt. Roman. Wallstein Verlag, Göttingen 2013. 272 с.

© Wallstein Verlag, Göttingen 2013

© Видавництво «Книги – XXI»,
видання українською мовою, 2017

© Христина Назаркевич, переклад, 2017

© Анна Стьопіна, обкладинка, 2017

ISBN 978-617-614-178-5

Усі права застережено

На сонці виглядаємо майже щасливими,
насправді ж стікаємо кров'ю з ран,
про які не підозрюємо.

Томас Транстрьомер. *Для живих і мертвих*

*Для Катрін,
Шартр, 1989*

Шинон, 6 серпня 1943

Вони рвучко затріскують чорні стулки задніх дверей. Різке клацання, немов затвор гвинтівки, байду-же вслизання у щілину замка. Машина здригається, сполохані голуби панічно злітають над дахом лікарні, тікаючи в блакить неба. Здається, в чорноті хтось коротко реготнув. Мабуть, той старший, бо хлопець з обмотаною вовняним шарфом шиєю, застуджений посеред серпня, як цей окупований край, на таке не наважився б. Ні, певно художникові причулося. То не міг бути сміх. Адже бос одразу ж першого дня чітко пояснює новим працівникам, що в цій професії з мертвих не жартують, доречні тільки тиха стриманість і сумирний пієтет. Це потрібно тим, хто залишився, і сприяє доброму реноме фірми.

Тільки от усе не так цього розкішного серпневого дня. Покійницьким бусом, чорним «Сітроеном», моделі «корбіяр», їм потрібно відвезти живого мерця. Цією машиною транспортували до місця останнього спочинку вже багатьох старих і молодих мерців. Машина – то їхня велика тиха тварина, яку їм доручено пильнувати і доглядати. Після кожного перевезення машину треба почистити мокрою ганчіркою і витерти насухо клаптем замші. Бос особисто контролює, щодо цього він безкомпромісний. Годі навіть уявити собі брудний покійницький бус, бездоганна чистота є для фірми законом, навіть у воєнні часи. Ці водії ще ніколи не перевозили живих мерців.

То, кажуть, художник чи що, так мимохіть кинув лікаря у коридорі. Вам треба відвезти його до Парижа

на операцію, іншого варіанта нема, цього бажають ангели. Але ж як ошукати окупанта, обманути його броньоване велетенське око, що контролює кожний твій крок? Короткий металевий звук, немов то двері здушено, й вони болісно реготнули. Звук, схожий на брязкіт зброї. Запаморочливо пахнуть липи. Хіба біля клініки ростуть липи? А, може, то просто карболка застрягла у вим'ятій лікарняній сорочці художника, операційний запах.

Художник щось бурмоче, здається, він щораз до когось заговорює, на губах бринить благальне заклинання, проте обидва працівники похоронної фірми не розуміють його, надто тихо він говорить, а звучання його мови їм незнане.

Ви з братства... а обрядовий кітель маєте... Хевра Каддіша... до води вибивають яйце... новопреставленого слід обмити життям... якщо не пізно ще... він сам з'явиться... не забудь про яйце... дай його в воду... в воді яйце розквітне...

Обидва працівники похоронної служби переглядаються нерозуміюче й засувають його на металевих ношах усередину нутрощів катафалка. Надворі 6 серпня 1943 року. Літо. Війна. Окупована країна. Їм відомо, що може статися, якщо вони потраплять у чорні лапи окупантів. Обидва працівники похоронної фірми, товстенький старший і закашляний юнак, могли б бути замаскованими борцями руху Опору чи саботажниками, що перевозять своє знаряддя в покійницькій машині. Під'їхати до залізничного полотна, піднятися до колії, декілька вправних завчених рухів – і колія злітає в повітря.

Їм треба триматися здалеку від контрольно-пускових пунктів на важливих транспортних вузлах.

Коли вони вже повернулися до виходу, з котрихось дверей вигулькнув безіменний лікар, опустив очі і зніяковіло втиснув їм до рук жовту дорожню карту із зображенням на ній чоловічком на синій стрічці. Чоловічок сміявся на бігу, вони називали його Бібендум, а його тіло, руки й ноги були з автомобільних шин. Часом він пробігав з недобрими очима в снах художника. Якщо б хтось дізнався про транспортування живого вантажу, то поховальники і самі б перетворилися на покійників. Пасажирами покійницького буса мають бути мерці, а більш ніхто. Жодна людина не повірила б їхньому поясненню, що художник – просто вдаваний мертвяк, який, на їхнє превелике здивування, воскрес із мертвих.

А оті чорні типи з символом «ґами» на кашкетах та уніформах, чи меншає їх на північ від демаркаційної лінії? Озброєні угруповання французької міліції Дарнана діють від січня 1943. Вистежують ознаки опору і відмови від обов'язкової робітничої повинності. SOT ніхто не скасовував. Та й для торговців чорного ринку не існує ніяких недоторканих транспортних засобів, навіть чорних воронків не бояться. Палітра їхніх вигадок свідчить про багатство безсоромної фантазії. От тільки де ті ласі шматки солонини, коньяк, м'ясні консерви, забарвлене червоним вином у фіолетовий колір кроляче рагу?

Сповідальний рух голубів, що злітають у небо, шепоти, карболові липи, миготливий запах лагідності й різкості.

Його привезли до шпиталю 31 липня. Останні дні місяця були жахливі, про малярство годі було й думати, біль шлунка просто різав, майже не даючи хвилин

колишнього спочинку, дарованих раніше з непередбачуваною милостивістю. Ось і я, я ненадовго відлучусь, але повернусь. Потерпи, зараз повернуся, покладись на мене. Тільки ж не думай, що зможеш тут довго розкошувати без мене. Не вір моїм зниканням. Ніколи тебе вже не покину.

Ма-Бе, чуєш мене, ти ще тут? Я тебе не бачу.

Художник заплющив очі, йому важко дивитися крізь примружені повіки. Вони не розмикаються.

Зранку він у гарячці лежав на матраці, качався по ньому пораненим звіром, белькотів щось незрозуміле. То вже не була французька, якої він тут навчився, французьку немов стерло, залишилися якісь обривки слів, які Марі-Берт годі було зрозуміти. Для неї це було поганим знаком, і вона тривожно металася в різні боки, немов тигриця в клітці.

Художник зі стогоном повертається на матраці, перекочується з боку на бік. На жодному боці не стає легше. Власник помешкання мсьє Жерар приносить нагору теплий компрес з гірчицею, урочисто, немов священик, вносить його і прорікає тоном, наче підслуханим на недільній проповіді сільського пароха: *Prenez ce cataplasme*. Його дружина зналася на цих речах, вона для кожної оказії могла запропонувати інший компрес. Вуха художника, які від самого початку прибуття до Парижа тридцять років тому вперто й повільно намагалися звикнути до мови, що все назалізувала і звучала цілком інакше, ніж наспівна мова його дитинства у Сміловичах і зручні для вимови округлі слова татаризованої російської, вчувають у слові «катаплазм» хіба катаклізм. Марі-Берт мовчки приймає компрес і кладе художникові на живіт.

Він звивається в постелі, на шиї невеликий набожний хрестик, якого йому надягнула Ма-Бе. Як запекло вона молилася цього липня, вона давно вже примирилася зі своєю старою доброю французькою вірою, допомогла їй у цьому лють на все це художницьке поріддя Монпарнасу. На його шиї теліпається Христос, ось він – Месія, нехай спинить цей божевільний біль.

Художник перестав будь-що розуміти, єдине, що він тепер знає, то його біль.

Не вставай, нехай компрес подіє, тобі зараз полегшає.

Ні, я мушу... на тамтой бік у майстерню... мушу... нічого іншого... перш ніж вони... ти розумієш...

Ніхто не зміг би його стримати. Ма-Бе, її сварки, погрози безсилі, він мусить зробити це. Не треба йти з ним, він відсуває її різким рухом убік. У цьому він завжди був сам. Він із зусиллям іде в майстерню, у невеликий будинок біля входу до Великого парку, на вулиці, що веде в Пуан. До того ж, він ще хоче зайти в крихітну комірчину до мсьє Крошара, теслі й бургомистра Шампінії, там теж стоїть кілька його полотен. Напівпаралізований болем, притиснувши долоню до живота, підганяючи себе схожим на собаче скавулінням, яке здавна допомагало йому. Треба ще дещо полагодити, це важливіше за все інше.

Де тут сірники, швидко зіжмакати кілька газет, вкинути згорток у камін, там ще цього спекотного липня зберігається попіл від попереднього разу, коли на нього напала давня жага руйнування. Тепер тільки швиденько схопити полотна, кинути на них останній лютий погляд і – до пекла. Немов то вони винні, винні в цьому нещасті, яке ніяк не

припиняється вже кілька місяців. Ні, все почалося ще раніше, коли вибухнула війна, того неймовірного, але цілком передбачуваного дня 3 вересня 1939 року, коли вони були в бургундському селі Сіврі, вони – це він і мадмуазель Гард, тоді вони дізналися про вступ Франції у війну, і бургомістр заборонив їм, двом дивакуватим помітним іноземцям з їхнім підозрілим німецьким і слов'янським акцентом, покидати країну, «не дочекавшись подальших розпоряджень». Вони попались. Магдебург, Сміловичі. Підозрілі місця народження.

Давній ритуал лютого висмикування зі сховку і сліпого спалювання часами приносив зловтішне полегшення, тоді навіть біль у шлунку немов святенно тихнув, а може то просто вогонь приглушував його. Багаття було літне, смерділо розчинником, виконання все тієї ж дії, яку стільки разів проробляв у Піренеях.

І щоразу йому вчувається розпачливий голос марша-на Зборовського, якого вже десять років немає серед живих:

Ні! Припини ж нарешті! Ти сам себе знищуєш!

А він щоразу відповідав зі зневажливою гримасою, невидимою нікому. Художник уже не пригадує достеменно, коли вперше вибелькотів це речення:

Я – убивця своїх картин, ви що, не розумієте? Я вам покажу.

Я... вбивця... своїх картин.

Не завжди ситуацію вирішував вогонь. Ще частіше то були удари ножем, сліпе шматування доти, поки не зникали кольорові нарости на полотні. Стерти їх зі світу. Ритуал ножа чи ритуал ножиць був рвучкішим,

менш контрольованим. Всадити лезо вниз, в самому низу праворуч і тягнути його засліплено через полотно в лівий верхній кут, аж до підрамника, а тоді ще раз і ще раз поки нічого вже неможливо було розгледіти. Поки клапті полотна не висли додолу, як закривавлені бинти з розпоротих животів. Ні-ні, не задоволення, цього не було ніколи. Нічого, крім глухого смутку й порожнечі. У вогняному ж ритуалі містилося більше розлюченого тріумфу: вишарпнути полотно, вчепитися в підрамники, пожбурити їх у камін, у якому вогонь погано горить, зате заповнює весь простір димом, нарешті спалахи, коли язика полум'я доходять до фарби. Ніхто інший не знищив стільки картин, як він, ніхто.

Ма-Бе, чуєш мене? Чи приїхала вже машина з Шинона? Нехай почекають.

Він бубонить. Лається.

Цього останнього липневого дня то лише одна з безконечних руйнівних оргій, одвічне сліпе спалювання колишнього життя. Без розрахунку на ефект. Він просто хоче позбутися їх, хоче вимести ці образи зі свого життя, їх і ту частину себе, яка залишилася в картинах. Він знищує себе, розриває на клапті, спалює. Сутін, Хаїм.

Жодна жива душа не розуміла цього ритуалу. Ані художники, ані Зборовський, ані обидві жінки останніх літ, мадмуазель Гард і Марі-Берт. І жодна жива душа не могла його стримати. Йому самому було невтямки. В язиках полум'я перед його очима парк, полум'я відбивається в зіницях художника. Він знає лише одне: це мусить статися, тільки й усього. 31 липня 1943 року полегшення не настає. І після ритуалу знову повертається біль.

Залишилося кілька полотен, які мадам Мулен непомітно від нього скрутила і перевезла до Парижа з метою запропонувати їх галеристам, щоб можна було заплатити за хліб і яйця, бо ж паризький рахунок було заблоковано. І ще була зовсім невелика група обережно обраних гостей, що приїжджали до Шампіньї з Парижа. Картини останніх років. Дві свині в болоті, одна рожева, інша вимастилася в болоті до такого сірого, такого уніформово-зеленого кольору, що декілька мудрагелів прорікатимуть, що він, мовляв, зобразив тут солдатів Вермахту. До чого вони там тільки не додумуються. Двічі мати з дитиною, похмуро-сині, надломлені дитинства, гіркі матері, ікони окупації. Школярів дорогою зі школи додому шмагає вітер, вони, крихітні й покинуті посеред грозових сутінків, у паніці взялися за руки. Діти на поваленому стовбурі дерева. Хто, коли парк палав, порятував ці картини від їхнього художника і його окупантів, хто мовчки відставив їх набік, поставив у затінку, де їх не було видно.

Картини, які він виборов у себе і у своєї виразки шлунка за останні місяці. Кинути у вогонь все, що тільки залишилося. Часу мало. І він не знає, чи не буде це останнє спалення. Кремація, чистісінька рутинна. Вогонь добре горів. Залишився тільки попіл і декілька необвуглених дерев'яних брусків, решток підрамника. Остання можливість погасити неможливість. Ще, правда, у різника, мсьє Авріля, стоїть кілька картин, недоторканна застава, поки не надійде час оплати, яку з раз у раз відсувають, поки борг, який щотижня зростає, не буде оплачено. Нехай залишаються заручниками. Боргу вже не оплатити. Нічого ніде і ніяк неможливо поправити.

Ма-Бе, побіжи до селян, спробуй, ще цей один разок.

Час натурального товарообміну минув, нічого вже не вдається обміняти, все було цього липня не так, селяни вже не хотіли брати жодної з цих картин за масло і яйця, неможливо було впізнати світ на його полотнах, на цих покручених дорогах, при яких стояли, похитуючись і вигинаючись, дерева, із зображенням коричневим і синім брудом, травмами, шрамами. Тут, здається, нічого не подібне на світ, навіть на теперішній воєнний світ, хіба що цей світ уже пішов на дно, востаннє здригнувшись, смикнувшись, занивши. Немов суцільна шаленіюча виразка. А яйця, масло й молоко – то було золото.

Ви розумієте, зараз війна. Нам тепер самим все це потрібно.

Тоді Ма-Бе спускається вниз і дзвонить у двері помешкання власника квартири доктора Ранвуазьє з Шинона, до всіх нещасть його немає, у ці дні липня він поїхав на канікули чи до родини, яка мешкає далеко на півдні над Луарою, поїхав роздобути харчів, але ж тепер ніхто вже не говорить про канікули. Існує поняття «мішечників». Приходить його заміна, доктор Боррі, кидає на художника короткий погляд, легко обмацує його живота і призначає госпіталізацію. Не можна втрачати часу. Вам треба їхати до Шинона, в клініку Сен-Мішель. Художник і сам добре знає свій діагноз, він уже кілька років існує подвоєно: Сутін і виразка. Вже кілька років він має двійника, що знущується з нього і мучить його. Чорна болюча тінь, яка щоразу кидається на нього.

Водій представився: Фуко, Ашіль. Проте імена нічого вже не могли сказати. Він майже не сприймав уже обличчя мсьє Фуко, той тактовно негучно зачинив

двері машини і, поклавши впевнені руки на розжарене кермо, рушив цим старезним «Пежо» – такі всюди повзають тут дорогами, немов стомлені липневі жуки – до Шинона.

Приїхали в клініку Сен-Мішель. У приймальному покої «Сутіна Шарля» посадили в куток, його справжнє ім'я так часто спричиняло клопоти й перепитування, надокучливі проговорювання літер, повтори і нові непорозуміння. Проте «Шарль» звучало добре, ім'я звучало настільки переконливо і не потребувало зайвих запитань, вже саме ім'я ставало його посвідченням особи. Тож він не боронив скоротити себе задля захисту, щоб будь-хто міг насамперед подумати про найуживаніше тут ім'я.

Ш. Ш. Ш.

Запис у книзі прийому хворих: Сутін Шарль, вік: 50 років, фах: художник, *artiste-peintre*, різкий біль у верхній частині живота, віддає за грудиною, у спині, гарячка. Терміново! *Urgence*. Часу гаяти не можна!

У них при собі підроблені документи, які замовляв у префектурі Тура ветеринар і бургомістр містечка Рішельє Фернан Мулен. У префектурі працював службовець, який радів кожній можливості вирвати з їхніх лап за допомогою фальшивих документів будь-кого. Так воно і стоїть, і нічого тут не зміниш, на жовтому папері, що засвідчує його ідентичність: Сутін Шарль.

Коли він отак лежить з міцно стуленими повіками, напруженим обличчям, його можна прийняти за єгипетську мумію.

Його стан – критичний. Лікар не хоче втрачати часу, оперувати потрібно негайно. Так, зараз, до завтра чекати не можна. А хіба всі можливі терміни не минули вже давно? Цілком можливий розрив стінки

шлунка. Внутрішній крововилив – то тільки одна з бід. Найбільша небезпека перфорації в тому, що кислотні шлункові соки потрапляють у черевну порожнину, а це призводить до запалення діафрагми, тобто перитоніт. Ви стежите за ходом моєї думки, мадам? – без терапії перитоніт у будь-якому разі призводить до летального кінця. Внутрішня кровотеча не є основною проблемою. Проте заходів вживати необхідно негайно. Резекція шлунка за Більротом. Видалення двох третіх шлунка, доповнено ваготомією. Вагусовий нерв, відповідальний за іннервацію шлунка, розщепимо.

Коли вона чує слово «розщепимо», з неї виривається крик. Чорний верескливий ангел Сутіна вирішує, що оперувати його будуть не у цій провінційній лікарні, а в Парижі. У Парижі – справжні лікарі, не зрівняти з цими курортними партачами в їхніх крихітних клінічних царствах, у яких після візиту окупантів не залишилося навіть перев'язувального матеріалу. Вона кричить, вона погрожує, вона тупотить ногами.

Лікар робить спробу якомога ввічливіше переконати її в необхідності операції. Він готовий піти їй назустріч, з повагою перепитує її:

Марі-Берт Оранш? Так звали дружину німецького художника Макса Ернста, правда? Знаєте, я навчався в Парижі, і сюрреалісти були тоді моїм захопленням. Та що там захопленням, я божеволів від них. Марив Надею, всюди носив зі собою томик Бретона і уявляв, що володію револьвером з білим волоссям... Медицина, так, її мені нав'язав батько, проте ночами я блукав монпарнаськими кав'ярнями, розраховуючи зустріти там цих шаленців. З Ернстових робіт я особливо любив «Близький пубертат», «Розхитану жінку»...

La Femme chancelante. Не треба було йому цього згадувати. Вона відразу ж сприйняла розхитану жінку

на свою адресу. Добре, що йому хоча б вистачило такту не сказати колишня дружина. Будь-хто зі знайомих знав, що в її присутності заборонено навіть згадувати ім'я Макса Ернста, інакше вона перетворювалася на фурію.

Божевілья недоречного слова, не того імені, розхитана... жінка... Макс... Ернст. Слово, щоб зробити кульбіт, мусить мати долю. А часом і дві долі.

Так, Ма-Бе була поруч, її голос був усюди. Цей голос міг несподівано зірватися на крик, затіяти сварку, як добре йому це було відомо. Голос наказував, докоряв, наполягав на чомусь, чого він не міг розчутити через стіну свого болю. Її долоня гатила по поверхні столу з перевтомленою, але невблаганною суворістю. Вона була близька до нервового зриву. Так швидко змінювалися кімнати і притулки, з селянами доводилося торгуватися за кілька яєць, за хліб велася справжня боротьба. У Шампіньї вони шість разів змінювали помешкання. Рахунок у Парижі заблокований, їхати до столиці заборонено, з нею доведений болем до нестями художник. Їй хотілося якомога швидше все закінчити, або ж розтрошити те, що ще вціліло. Йому чутно з-за дверей тільки її верески й погрози, сам він лежить у коридорі, навколо безшумно рухаються білі привиди. Шурхіт, тоді шепіт, якого він не розуміє. До нього наближається якийсь обрис, бере його за передпліччя. Короткий спалах.

На коридорі, де він, накритий по шию простирадлом, лежить на каталці, нікого не видно. Але у вухах далі звучить єдиний голос.

Ось, візьми біле простирадло. Накрийся ним з головою. Побудеш покійником. От би таке намалювати.

Де він вперше почув ті слова? У Мінську чи у Вільні? Точно не в Парижі. А хто їх вимовляв? Кіко чи Крем? Спогад давніший за це провінційне містечко на Луарі. Де він? Це точно не Шинон.

Удай мертвого. Так буде простіше. Так все спроститься. Коли ти мертвий, то не можеш втратити життя. Ми завжди втрачені, а так – стаємо наполовину вільними. Ти взагалі нічого не можеш втратити. Тож легко виходиш. От би таке намалювати.

Раптом настає тиша. Він розплющує очі, а тоді відразу ж стулює повіки знову. Ще раз розплющує, немов для впевненості, що він не спить. У кінці коридору стоїть великий білий цап. Так, жодного сумніву. Це однозначно цап, з величезними, закрученими назад і піднятими вгору рогами, з довгою, аж до землі білою бородою і густою, довгою білою шерстю, розкошланою на шиї. Як ця тварина увійшла?

Художник пригадує собі, що бачив якось в журналі малюнок азійського козла з неймовірними настовбурченими в повітря літерою V, близько посадженими рогами. Козел на малюнку дивився строгими і розумними очима, немов би бог якийсь серед собі рівних. Була неділя, він гуляв берегом Сени, зазирнув на букіністичній розкладці в журнал, а звідти його перелякав козел, який подивився йому просто в вічі. Він поспішно закрив журнал і кинув його до інших на купу.

Проте цей тут – інший. Ні, тут у лікарні Сен-Мішель в кінці порожнього коридору стоїть великий білий свійський цап, ось він повільно, лунко цокаючи копитами наближається з цікавістю до каталки з художником, його кроки спочатку невеликі, непевні, тоді щораз швидші. Здивування перебиває будь-який спогад. Чого він тут шукає?

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.